

Konrad Składowski

Realizacja praw mniejszości polskiej na Ukrainie i mniejszości ukraińskiej w Polsce

Funkcjonowanie mniejszości polskiej na Ukrainie i mniejszości ukraińskiej w Polsce stanowi problematykę istotnie różniącą się od tej, jaka dotyczy mniejszości polskich na Litwie i Białorusi. Polacy na Litwie i Białorusi żyją w miarę zwartych skupiskach terytorialnych i stanowią stosunkowo liczną mniejszość narodową, podczas gdy ludność polska na Ukrainie jest rozproszona na bardzo dużym terytorium, a ich liczba jest znacząco mniejsza w stosunku do ogólnej liczby ludności. Podobnie ma się rzecz z ludnością ukraińską w Polsce na skutek wydarzeń z przeszłości. Rozproszenie mniejszości ukraińskiej w Polsce jest spowodowane masowymi przesiedleniami, jakich dokonano w drugiej połowie lat 40. XX w. w ramach akcji „Wisła”. Akcja ta podjęta została na podstawie decyzji Państwowej Komisji Bezpieczeństwa z 17 kwietnia 1947 r., a następnie zatwierdzona uchwałą Prezydium Rady Ministrów z 24 kwietnia 1947 r.¹ Przesiedlenia miały miejsce głównie na tzw. ziemię odzyskane. Z tego względu do dziś największe skupiska tej ludności znajdują się na terenach województwa warmińsko-mazurskiego oraz zachodniopomorskiego i pomorskiego. Duża liczebnie grupa występuje również w województwie podkarpackim (trzecia pod względem wielkości), lecz ten stan rzeczy wiąże się z późniejszymi powrotami na ten teren osób wysiedlonych w ramach akcji „Wisła”. Przesiedlenia w jej ramach objęły, jak się szacuje, około 150 tys. osób. W latach 1946–1947 miała miejsce także akcja wywożenia obywateli polskich pochodzenia ukraińskiego do ZSRR, która objęła około 481 tys. osób².

Liczba osób, które w powszechnym spisie ludności z 2011 r. zadeklarowały narodowość ukraińską, wynosi 48 tys.³ Z czego jednakże

¹ K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990, s. 341.

² *Ibidem*, s. 340.

³ http://www.stat.gov.pl/gus/nsp_PLK_HTML.htm [12.04.2013].

20 tys. osób wskazało tę narodowość jako występującą obok narodowości polskiej. Jedynie 26 tys. osób określiło narodowość ukraińską jako jedyną. W spisie przeprowadzonym w 2002 r. liczba ta wyniosła 30 957. Można zaobserwować więc w ostatniej dekadzie wzrost deklarujących swój związek z narodowością ukraińską, lecz trzeba pamiętać, że wiąże się to także z dużą migracją ekonomiczną z Ukrainy do Polski. Dodatkowo warto podkreślić, że na polskich uczelniach wyższych studiuje wiele osób pochodzących z Ukrainy, z których spora część po zakończeniu nauki zostaje w Polsce na stałe. Według danych statystycznych to właśnie z Ukrainy przybywa do Polski najwięcej osób w poszukiwaniu pracy stałej lub sezonowej, z których duża część osiedla się z czasem w Polsce na stałe⁴.

Na Ukrainie także występuje zjawisko rozproszenia ludności polskiej na terenie całego państwa. Wiąże się to przede wszystkim z procesem wywózek, zsyłek i repatriacji w trakcie II wojny światowej i po jej zakończeniu. Dostępne dane pozwalają określić, że liczba Polaków, którzy zostali repatriowani do Polski z terenów Ukrainy po II wojnie światowej, wynosi około 1 mln. Dalszych 300 tys. opuściło te tereny w latach 1943–1945, uciekając przed pogromami ze strony nacjonalistycznych oddziałów ukraińskich oraz działaniami zbrojnymi związanymi z przesuwaniem się frontu⁵. Szacuje się, że w latach 1939–1945 i 1945–1953 zostało zesłanych do gułagów ponad 1 mln Polaków⁶. Działania te doprowadziły do likwidacji dużych skupisk ludności polskiej na Ukrainie, które istniały we wcześniejszym okresie w jej zachodniej części, szczególnie w okolicy Lwowa i na zachodniej Ukrainie. Warto przy tym zauważyć, że wywózki i repatriacje obejmowały te tereny Ukrainy, które przed wojną stanowiły część II Rzeczypospolitej. Stąd w czasach ZSRR ludność polska na Ukrainie wywodziła się raczej z jej wschodnich terenów. Na zachodniej Ukrainie ludność polska została dramatycznie wręcz zdziesiątkowana w latach wojny i po jej zakończeniu, lecz w okresie późniejszym część zesłańców ponownie osiedliła się na tych obszarach.

Według danych statystycznych wynikających ze spisu ludności z roku 2001 Polaków na Ukrainie było około 144 tys., co stanowi 0,4% obywateli Ukrainy i szóstą pod względem wielkości mniejszość

⁴ *Ibidem*.

⁵ Eksodus ludności polskiej z tych terenów rozpoczął się już w 1943 r., co potwierdzały doniesienia wywiadu AK. Patrz: *Od antypolskie agitacji i indywidualnego terroru do eksterminacji ludności polskiej (Wołyń 1942–1944)*, [w.] J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie, wojna i współczesność*, Toruń 2008, s. 62.

⁶ W. Zwaricz, *Powstanie i rozwój stowarzyszeń polskich we współczesnej Ukrainie*, [w.] J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie...*, s. 239.

narodową w tym kraju. Warto przy tym podkreślić, że według powyższego spisu ogólna liczba mniejszości narodowych na Ukrainie to 27% obywateli. W spisie ludności przeprowadzonym w 1989 r., a więc jeszcze przed rozpadem Związku Radzieckiego, przynależność do narodowości polskiej zadeklarowało 219,2 tys. osób. Jak wynika z powyższych danych, w okresie dwóch ostatnich dekadach XX w. nastąpił spadek liczebności Polaków stwierdzony w następujących po sobie spisach ludności z poziomu 219,2 tys. w 1989 do 144,1 tys. w 2001 r. W zasadzie nie podważa się w literaturze polskiej wyników przeprowadzonego w 2001 r. spisu ludności, w każdym razie nie jest on kwestionowany przez polskich demografów⁷. Występują wszak powody, które nakazują patrzeć na te dane z pewną ostrożnością. Trudno jednoznacznie wskazać przyczyny tak gwałtownego spadku ludności deklarującej przynależność do polskiego narodu. Szczegółowe i precyzyjne wskazanie powodów tak drastycznego spadku liczby ludności Ukrainy pochodzenia polskiego w ostatnim dwudziestoleciu XX w. wymagałoby przeprowadzenia zakrojonych na szeroką skalę badań. Tym niemniej można wskazać na kilka czynników, które mogły mieć na to wpływ.

Federacja Organizacji Kresowych w swym memoriale z 2006 r. skierowanym do Prezydenta Lecha Kaczyńskiego zatytułowanym *Problematyka kresowa w polityce polskiej* sugeruje, że częściowym wytłumaczeniem tego stanu rzeczy może „być nacisk podczas spisu na zmianę przynależności” narodowej⁸. Stanowisko to potwierdzają doniesienia lokalnych działaczy polonijnych na niektórych obszarach Ukrainy. Według spisu powszechnego z 2001 r. w regionie szepietowskim mieszka 2086 Polaków. Natomiast według ankiety przeprowadzonej na tym obszarze przez szepietowski oddział Związku Polaków na Ukrainie przynależność do narodowości polskiej zadeklarowało ponad 10 tys. osób. Dane te wydają się być wiarygodne, wzięwszy pod uwagę dobrowolność wypełniania ankiety⁹.

Spory wpływ na to zjawisko mają zapewne także naturalne procesy asymilacyjne występujące w społeczeństwach pokrewnych językowo. Fakt, że Polacy na Ukrainie nie żyją w zwartym obszarze zasiedlenia, wpływa zapewne na wzrost liczby małżeństw mieszanych, co także wpływa na procesy asymilacyjne, chociaż zapewne w dłuższej perspektywie czasowej. Fakt zawarcia małżeństwa z osobą niepolskiej

⁷ Patrz: wypowiedź A. Chodkiewicz w panelu, *Polityka wschodnia a sytuacja polskiej mniejszości na Wschodzie- propozycje rozwiązań*, [w:] *Polska polityka wschodnia*, Wrocław 2008, s. 159.

⁸ <http://www.fok.com.pl/> [11.03.2010].

⁹ http://www.polskiekresy.info/index.php?option=com_content&view=article&id=527:ilu-polakow-jest-na-ukrainie&catid=113:ukraina&Itemid=500 [10.04.2013].

narodowości ma bowiem większe znaczenie dla identyfikacji narodowej dzieci pochodzących z tego związku niż małżonków. Nie jest również wytłumaczeniem omawianego zjawiska fala powrotów do Polski obywateli Ukrainy po roku 1989. Wprawdzie do tej pory z Ukrainy pochodzi największa liczba imigrantów na stałe osiedlających się w Polsce spośród państw byłego ZSRR, lecz liczba ta jest zbyt mała, by tłumaczyć spadek liczebności mniejszości polskiej na Ukrainie, tym bardziej że nie wszystkie z tych osób są pochodzenia polskiego.

Wydaje się, że istotnym czynnikiem wpływającym na spadek liczby ludności Ukrainy deklarującej przynależność do narodowości polskiej jest „ukrainizacja” Kościoła katolickiego. W okresie ZSRR oraz początkach odrodzonej państwowości ukraińskiej Kościół katolicki na Ukrainie postrzegany był jako Kościół polski, który oprócz funkcji religijnej spełniał także rolę „instytucji polskiej”, stanowiąc ważny ośrodek polskości na tych ziemiach. Zastępowanie języka polskiego językiem ukraińskim jako liturgicznym jak również katechezy może mieć wpływ na omawiane zjawisko i prowadzić do ukrainizacji młodego pokolenia Polaków. Trudno wszak mieć pretensję do takiej postawy Kościoła katolickiego, który jest przecież powszechnym, a nie polskim. Tym niemniej rola Kościoła katolickiego na Ukrainie jak również na innych terenach Kresów w przeszłości i dzisiaj miała wielki wpływ na podtrzymywanie polskości na tych obszarach¹⁰. Z punktu widzenia zachowania stanu liczebnego mniejszości polskiej na Ukrainie Kościół katolicki, opierający się w poważnym stopniu na kapłanach przybyłych z Polski, nadal może odgrywać ważną rolę w krzewieniu polskości, podejmując inne formy działalności niż li tylko duszpasterskie¹¹.

Trudno wskazać, czy ta tendencja ma nadal miejsce. Być może kolejny spis ludności pozwoli na sformułowanie dalszych wniosków w tym zakresie. Niestety, brak jest bliższych danych na ten temat, gdyż planowany na rok 2012 powszechny spis ludności na Ukrainie został przełożony na rok 2013 i do czasu powstania niniejszego artykułu jeszcze się nie odbył. Od przywoływanego spisu ludności minęło wprawdzie już 10 lat, ale nie wydaje się, by liczebność mniejszości polskiej w tym czasie uległa jakiegóż poważniejszej zmianie. Z tym, że są to rzecz jasna przypuszczenia, które mogą nie znaleźć potwierdzenia w danych statystycznych.

¹⁰ M. Krzyszycha, *Polacy na Ukrainie, zarys dziejów*, Lublin 2003, s. 71–96; J. Szymański, *Sytuacja prawna mniejszości polskiej na Ukrainie*, [w.] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne Polaków na wschodzie, wybrane zagadnienia*, Siedlce 2008, s. 43.

¹¹ J. Szymański, *Mniejszość polska na Ukrainie w XX w.*, [w.] M. Kosman (red.), *Kultura polityczna w Polsce, swoi i obcy*, Poznań 2005, s. 66–73.

Według szacunków organizacji polonijnych i polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych liczebność Polonii na Ukrainie oceniana jest na 900 tys. osób¹². Jest to liczba diametralnie różna od tej wynikającej ze spisu powszechnego. Trudno w sposób jednoznaczny wskazać na przyczyny tego stanu rzeczy. Być może po części bierze się to z praktyki wskazanej w „Biuletynie Federacji Organizacji Kresowych”, a być może wiąże się to z metodyką prowadzenia spisu i treścią zadawanych pytań. W przypadku dzieci pochodzących z małżeństw mieszanych często występuje podwójna tożsamość narodowa, a w spisie przeprowadzonym na Ukrainie nie można było udzielić odpowiedzi wskazującej na dwie narodowości. Polskie skupiska na Ukrainie występują głównie we Lwowie, Kijowie, obwodzie żytomierskim, chmielnickim, tarnopolskim i winnickim¹³. Warto pamiętać i o tym, że wpływ na proces „odzyskiwania tożsamości” ma także dostęp do kultury polskiej, języka polskiego, szkolnictwa itp. Systematyczna praca organizacji polskich na Ukrainie, rozwój polskiego szkolnictwa i ożywione kontakty społeczne i gospodarcze Ukrainy w Polską mogą sprawić, że w kolejnym spisie te liczby będą zgoła odmienne.

Stosunkowo niewielka liczebność mniejszości ukraińskiej w Polsce jak również polskiej na Ukrainie w odniesieniu do ogólnej liczby mieszkańców oraz fakt, że zamieszkuje ona w rozproszeniu, powoduje, że w odniesieniu do tej mniejszości nie występują problemy, które są ważne w funkcjonowaniu mniejszości polskiej na Litwie i Białorusi. Brak obszarów, na których mniejszości te stanowią dużą część ogółu ludności, sprawia, że w praktyce ich funkcjonowania nie występują takie problemy, jak udział organizacji mniejszości narodowych w wyborach lokalnych czy też umieszczanie nazw ulic czy miejscowości w dwujęzycznej pisowni.

Liczebność opisywanych mniejszości narodowych w obu państwach wpływa także na pozbawienie ich praktycznie możliwości uzyskania własnej reprezentacji parlamentarnej. Prawo mniejszości narodowych do uzyskania reprezentacji parlamentarnej jest w tym przypadku zagadnieniem całkowicie indyferentnym. Mniejszość ukraińska w Polsce jest bowiem na tyle niewielka i rozproszona, że niezależnie od przyjętych rozwiązań w zakresie prawa wyborczego i tak nie ma realnej możliwości zdobycia mandatów w wyborach do Sejmu, wystawiając samodzielnie kandydatów. Warto przy tym podkreślić, że ten stan rzeczy będzie miał miejsce bez względu na zastosowany system

¹² www.wspolnotapolska.org.pl [24.04.2013].

¹³ Raport polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych: *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*, s. 242, [http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polo-
nia/](http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polo-
nia/) [10.03.2013].

wyborczy. W Polsce na początku lat 90. XX w. ukraińska mniejszość narodowa podjęła próbę dostania się do Sejmu, uczestnicząc w koalicji komitetów mniejszości narodowych, ale uzyskany wynik wyborczy był tak słaby, że w kolejnych wyborach inicjatywa ta nie była już kontynuowana.

Polska mniejszość na Ukrainie jest wprawdzie liczniejsza, ale i tak niedostatecznie duża i za słabo zorganizowana w organizacjach o charakterze politycznym, by móc pokusić się o zdobycie mandatu w wyborach. W kwietniu 2011 r. rozpoczął się proces tworzenia partii politycznej, która za cel stawia sobie reprezentację interesów ludności polskiej na Ukrainie. Jednakże w grudniu 2012 r. zbieranie podpisów popierających tę ideę jeszcze się nie zakończyło¹⁴. Wydaje się, że nawet gdyby doszło do powstania takiej formacji, to jej możliwość osiągnięcia korzystnego wyniku w wyborach musiałaby się wiązać ze współpracą z innymi partiami działającymi na Ukrainie. To mogłoby mieć negatywny wpływ na sytuację ludności polskiej na Ukrainie, gdyż polska partia na Ukrainie stałaby się uczestnikiem i stroną zaciętego konfliktu politycznego, jaki od lat toczy się w tym państwie.

Sytuację mniejszości polskiej na Ukrainie i ukraińskiej w Polsce regulują postanowienia zawarte w umowach zawartych przez oba państwa. Podstawowe znaczenie ma w tej mierze Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy z 12 maja 1992 r.¹⁵, ponadto Umowa między Rządem Ukrainy a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty z 20 maja 1997 r.¹⁶, Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o ochronie miejsc pamięci i spoczynku ofiar wojny i represji politycznych z dnia 21 marca 1994 r.¹⁷, a także Porozumienie o współpracy między Ministerstwem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i Ministerstwem Oświaty i Nauki Ukrainy sporządzone w Górowie Iłowieckim 2 lipca 2001 r.¹⁸ Ponadto pewne znaczenie dla kształtowania stosunków polsko-ukraińskich w kontekście praw mniejszości narodowych mają wspólne deklaracje obu państw. Są to: Deklaracja o zasadach i podstawowych kierunkach rozwoju stosunków polsko-ukraińskich z 13 października 1990 r. podpisana przez ministrów spraw zagranicznych obu państw, Wspólna deklaracja Prezydenta RP i Prezydenta Ukrainy z 25 czerwca 1996 r.

¹⁴ <http://kresy24.pl/21959/partia-polakow-ukrainy-rodzi-sie-dlugo/> [13.04.2013].

¹⁵ „Dziennik Ustaw” 1993, nr 125, poz. 573.

¹⁶ Dz.U. 2000, nr 3, poz. 29.

¹⁷ Dz.U. 1994, nr 112, poz. 539.

¹⁸ „Monitor Polski” 2002, nr 6, poz. 127.

oraz Wspólne oświadczenie Prezydentów RP i Ukrainy o porozumieniu i pojednaniu z 21 maja 1997 r.¹⁹

Podstawy funkcjonowania mniejszości w obu państwach wytyczają także przepisy konstytucji oraz ustawodawstwa państwowego.

Konstytucja Ukrainy z 28 czerwca 1996 r.²⁰ nie zawiera odrębnych przepisów poświęconych wprost wyłącznie prawom mniejszości narodowych, jednakże wśród jej postanowień można wskazać na kilka artykułów, które odnoszą się do tej problematyki. Są to art. 10, który podkreśla, iż językiem państwowym na Ukrainie jest język ukraiński, jednocześnie zapewniając swobodę rozwoju i posługiwania językami mniejszości narodowych: „Na Ukrainie gwarantuje się swobodny rozwój, używanie i ochronę języka rosyjskiego oraz innych języków mniejszości narodowych Ukrainy”. Artykuł 11 zapewnia wsparcie państwa dla rozwoju wszystkich mniejszości narodowych. „Państwo wspiera konsolidację i rozwój narodu ukraińskiego, jego historycznej świadomości, tradycji i kultury, a także rozwój etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej tożsamości wszystkich rdzennych ludów i mniejszości narodowych Ukrainy”. Natomiast art. 53 zapewnia obywatelom Ukrainy, którzy należą do mniejszości narodowych, prawo do nauki w języku ojczystym: „Każdemu przysługuje prawo do nauki [...] Obywatelom należącym do mniejszości narodowych gwarantuje się zgodnie z ustawą, prawo do nauki w języku ojczystym lub nauki języka ojczystego w państwowych i komunalnych placówkach kształcenia albo w ośrodkach kultury narodowej”. W pewnym związku z prawami mniejszości narodowych pozostaje także art. 24, który wskazuje, że wszyscy obywatele mają jednakowe konstytucyjne prawa i wolności, są równi wobec prawa i nie mogą być traktowani odmiennie ze względu na rasę, kolor skóry, religie, a także pochodzenie etniczne.

Polska Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r. zawiera dwa artykuły bezpośrednio odnoszące się do praw mniejszości narodowych – art. 27: „W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych”; art. 35 ust. 1: „Rzeczypospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury”; art. 35 ust. 2: „Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzygnięciu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej”.

¹⁹ *Polacy na Ukrainie, wybór dokumentów prawnych dotyczących mniejszości narodowych*, Warszawa 2000, s. 60–77.

²⁰ *Konstytucja Ukrainy*, Warszawa 2009.

Prawa mniejszości narodowych regulują także ustawy i inne akty prawne obowiązujące w obu państwach. W prawodawstwie ukraińskim są to następujące akty normatywne: Deklaracja praw narodowości Ukrainy z 1 listopada 1991 r.²¹, ustawa o mniejszościach narodowych na Ukrainie z 25 czerwca 1992 r.²², ustawa O stowarzyszeniach społecznych z 22 marca 2012 r.²³, ustawa O zasadach polityki językowej państwa z 3 lipca 2012 r.²⁴, ustawa O oświacie z 23 maja 1991 r.²⁵, ustawa O kulturze z 14 grudnia 2010 r.²⁶, ustawa O wolności sumienia i organizacjach religijnych z 23 kwietnia 1993 r.²⁷, ustawa O edukacji z 23 maja 1991 r.²⁸, ustawa O samorządzie terytorialnym z 21 maja

²¹ № 1771-XII // Відомості Верховної Ради УРСР від 31.12.1991 – 1991 р., № 53, стаття 799.

²² № 2494-XII // Відомості Верховної Ради УРСР від 08.09.1992 – 1992 р., № 36, стаття 529.

²³ № 987-XII // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.06.1991 – 1991 р., № 25, стор. 283 (Редакція від 03.02.2009 на підставі 875-17); „Відомості Верховної Ради України” 2013, № 1, s. 1, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> [23.05.2013]. Artykuł 4.1. Ustanowienie i działalność organizacji społecznych, których cel (cele) lub działania mające na celu eliminację niepodległości Ukrainy, porządku konstytucyjnego przez użycie przemocy, naruszając suwerenność i integralność terytorialną, zagrożenie bezpieczeństwa, nielegalne przejęcie władzy państwowej, propagandę wojny, przemoc, podżeganie etnicznej, rasowej, religijnej nienawiści, ataku na wolności i prawa człowieka, zdrowia ludności są zabronione.

²⁴ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> [23.05.2013]: Artykuł 3: 1. Każdy człowiek ma prawo do swobodnego określania języka, który jest dla niego ojczyzstym, wybrać język komunikacji, uznać siebie za dwujęzycznego lub wielojęzycznego oraz zmienić swoje preferencje językowe.

2. Każdy, niezależnie od pochodzenia etnicznego, tożsamości narodowej i kulturowej, miejsce zamieszkania, religia jest uprawniony do korzystania z dowolnego języka w życiu publicznym i prywatnym, nauczania się i wspieranie dowolnego języka.

²⁵ № 34, s. 451 (Редакція від 11.06.2008 на підставі 290–17).

²⁶ „Відомості Верховної Ради України” 2011, № 24, s. 168 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> [23.05.2013]. Art. 10 ustawy przyznaje określone prawa wszystkim obywatelom Ukrainy, wszystkich narodowości w sferze kultury. Państwo stwarza warunki do rozwoju kulturalnego obywateli Ukrainy wszystkich narodowości, sprzyja zaangażowaniu ich we wspólnym procesie tworzenia wartości kulturowych.

2. Obywatele Ukrainy wszystkich narodowości mają prawo do utrzymywania, rozwoju i promowania ich kultury, języka, tradycji, zwyczajów i obrzędów, tworzenia nacjonalno-kulturowych stowarzyszeń, ośrodków, instytucje kulturalnych oraz przeprowadzenia wszelkich innych działań w dziedzinie kultury, które nie są sprzeczne z prawem.

²⁷ № 2460-XII // Відомості Верховної Ради України від 25.08.1992 – 1992 р., № 34, стаття 504 (Редакція від 30.04.2009 на підставі 1180–17).

²⁸ „Відомості Верховної Ради України” 1991, № 34, s. 451, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> [23.05.2013]. Artykuł 3.1. Obywatele Ukrainy mają prawo do bezpłatnej edukacji we wszystkich szkołach publicznych, bez względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, status społeczny lub gospodarczy, rodzaju i charakter zawodu, przekonań filozoficznych, przynależności do partii politycznych, religii, wyznania, stanu zdrowia, miejsca zamieszkania i inne okoliczności.

1997 r.²⁹, Dekret Prezydenta Ukrainy o przedsięwzięciach związanych ze zwrotem organizacjom religijnym majątku kościelnego z 4 marca 1992 r.³⁰, Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy o zwrocie organizacjom religijnym majątku kościelnego z 22 czerwca 1994 r., Rozporządzenie Premiera Ukrainy o przekazaniu organizacjom religijnym budowli kultowych, w których znajdują się archiwa państwowe z 16 czerwca 1995 r., Rozporządzenie Gabinetu Ministrów Ukrainy w sprawie zapewnienia stopniowego zwrotu organizacjom religijnym obiektów kultowych, które nie są wykorzystane albo są wykorzystywane niezgodnie z przeznaczeniem z 7 maja 1998 r.³¹ W Polsce status mniejszości narodowych regulowany jest przepisami ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 6 stycznia 2005 r.³²

Fundamentalne znaczenie dla oceny realizacji praw mniejszości polskiej i ukraińskiej ma Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Ukrainy o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy. W art. 11 strony umowy na zasadzie wzajemności deklarują prawo do zachowania i rozwijania swojej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej w warunkach pełnej równości wobec prawa. W szczególności w zakresie nauki języka ojczystego, zakładania instytucji oświatowych, kulturalnych i religijnych, wyznawania i praktykowania swej religii, używania imion i nazwisk w brzmieniu przyjętym dla języka ojczystego. Ponadto strony umowy podkreślają, że wybór narodowości jest indywidualną sprawą każdego człowieka i z faktu tego nie mogą wynikać dla niego żadne negatywne konsekwencje. „Strony podejmą niezbędne działania w celu realizacji tego prawa, w szczególności prawa do:

- nauczania i uczenia się języka ojczystego i w języku ojczystym, swobodnego posługiwania się nim, dostępu, rozpowszechniania i wymiany informacji w tym języku,
- zakładania i utrzymywania własnych instytucji i stowarzyszeń oświatowych, kulturalnych religijnych,
- wyznawania i praktykowania swej religii,

²⁹ „Відомості Верховної Ради України” 1997, № 24, s. 170, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> [23.05.2013]. Artykuł 3.2. Wszelkie ograniczenia prawa obywateli Ukrainy do uczestniczenia w samorządzie terytorialnym, na podstawie ich rasy, koloru skóry, przekonań politycznych, religijnych lub innych, płeć, pochodzenie etniczne lub społeczne, majątek, czas pobytu na terytorium, językowych lub innych powodów są zabronione.

³⁰ № 125 // Збірник указів Президента від 31.03.1992 – 1992 р., № 1.

³¹ *Polacy na Ukrainie...*, s. 60–77.

³² Dz.U. 2005, nr 1, poz. 141; nr 62, poz. 550; 2009, nr 31, poz. 206; nr 157, poz. 1241.

– używania imion i nazwisk w brzmieniu przyjętym dla języka ojczystego,

– ustanawiania i utrzymywania niezakłóconych kontaktów między sobą w obrębie kraju zamieszkania, jak również przez granicę.

[...] Strony potwierdzają, że przynależność do mniejszości narodowej jest sprawą indywidualnego wyboru osoby i że nie mogą z tego wynikać dla niej żadne niekorzystne następstwa. Każda ze Stron będzie chroniła na swoim terytorium tożsamość narodową mniejszości drugiej Strony przed jakimkolwiek działaniem zagrażającym tej tożsamości i tworzyła warunki do jej umacniania”.

Umowa między Rządem Ukrainy a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty w art. 13 rozwija kwestię nauki w języku ojczystym, przyjmując obustronne zobowiązanie do zapewnienia dostępu do języka ojczystego, jego nauki, historii i kultury ojczystej na każdym szczeblu edukacji, jednocześnie gwarantując możliwość skierowania do tego zadania nauczycieli z krajów macierzystych. Warto podkreślić, iż powyższy traktat zawiera także gwarancje zachowania dziedzictwa kulturowego, ochronę zabytków oraz dóbr kultury każdej ze stron, a znajdujących się na terytorium drugiego państwa. Z zobowiązaniem tym wiążą się także postanowienia umowy o ochronie miejsc pamięci i spoczynku ofiar wojny i represji politycznych. Umowa ta zobowiązuje bowiem obie strony do utrzymywaniu miejsc pamięci i spoczynku żołnierzy, jak również do zapewnienia swobodnego do nich dostępu.

Zasadniczo w aktach tych potwierdza się swobodę wyboru narodowości (art. 11 ustawy *O mniejszościach narodowych na Ukrainie*) oraz zasadę równouprawnienia wszystkich narodów mieszkających na terytorium Ukrainy (art. 1 deklaracji praw narodowości Ukrainy: „Państwo ukraińskie gwarantuje, wszystkim narodom [...] równe prawa polityczne, ekonomiczne, socjalne i kulturalne”; art. 1 ustawy *O mniejszościach narodowych na Ukrainie*: „Ukraina gwarantuje obywatelom republiki niezależnie od ich pochodzenia narodowościowego równe prawa polityczne, socjalne, ekonomiczne oraz kulturalne prawa i wolności”).

Ponadto prawo zachowania i swobodnego posługiwania się językiem ojczystym (art. 3 deklaracji praw narodowości Ukrainy: „Państwo ukraińskie gwarantuje wszystkim narodom i grupom narodowościowym prawo do swobodnego posługiwania się językiem ojczystym we wszystkich sferach życia społecznego...”, art. 6 ustawy *O mniejszościach narodowych na Ukrainie*: „Państwo gwarantuje wszystkim mniejszościom narodowym prawa [...] posługiwania się i nauczania w języku ojczystym”, art. 5 ustawy *O językach w ukraińskiej SRR*: „Obywatelom [...]

gwarantuje się prawo posługiwania się swoim narodowym językiem”), prawo do zrzeszania się na zasadach równości wszystkich obywateli bez względu na narodowość (art. 14 ustawy *O mniejszościach narodowych na Ukrainie*: „Organy państwa popierają działalność narodowych organizacji społecznych działających zgodnie z obowiązującym prawem”) oraz sformułowany jest zakaz dyskryminacji z powodu przynależności narodowej (art. 1 deklaracji praw narodowości Ukrainy: „Dyskryminacja narodowa jest zabroniona i karana zgodnie z prawem”, art. 18 ustawy *O mniejszościach narodowych na Ukrainie*: „Jakiegokolwiek bezpośrednie lub pośrednie ograniczanie praw i wolności obywateli z powodu przynależności narodowej jest zabronione”).

Dla mniejszości polskiej ważne znaczenie ma również deklarowane przez państwo ukraińskie prawo swobody wyznania wymienione w art. 35 Konstytucji w odniesieniu do wszystkich obywateli i podkreślone w stosunku do mniejszości narodowych w art. 4 deklaracji praw narodowości Ukrainy: „Wszystkim obywatelom Ukrainy, niezależnie od narodowości, gwarantuje się prawo wyznawania swojej religii” oraz domagania się zwrotu własności kościelnej (art. 2 dekretu Prezydenta Ukrainy o przedsięwzięciach związanych ze zwrotem organizacjom religijnym majątku kościelnego: „Polecam Radzie Ministrów ASRR, komitetom wykonawczym obwodowe, Kijowskiej i Sewastopolskiej miejskiej Rady Deputowanych Ludowych w okresie lat 1992–1993 dokonać zwrotu gminom wyznaniowym na własność lub do bezpłatnego korzystania budowli kultowych, które są wykorzystywane niezgodnie z przeznaczeniem”).

Prawo do swobodnego rozwoju organizacji społecznych, kulturalnych i religijnych jest zasadniczo realizowane przez obie strony traktatu. Państwa strony traktatu nie utrudniają zakładania oraz działań organizacjom mniejszości narodowych. Organizacje polskie na Ukrainie zaczęły się dynamicznie rozwijać już w końcowym okresie istnienia ZSRR. W 1988 r. w Kijowie powstało Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe. 13 maja 1990 r. odbył się I Kongres Polaków. Rok później miał miejsce II Kongres, na którym doszło do przekształcenia Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego w Związek Polaków na Ukrainie. Do dzisiaj organizacja ta jest jedną z najważniejszych organizacji polskich w tym państwie, skupiając w swych szeregach przede wszystkim środowiska kijowskiej Polonii³³. Równocześnie na terenach zachodniej Ukrainy rozpoczął się intensywny proces tworzenia rozmaitych organizacji polskich, który doprowadził do powołania na zjeździe we Lwowie 26 października 1992 r. Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie.

³³ W. Zwaricz, *Powstanie...*, s. 240–251.

Szacuje się, że w latach 1989–1999 na Ukrainie powstało ponad 110 różnych organizacji, związków i stowarzyszeń polskich, a w latach następnych powstawały kolejne³⁴. Do dzisiaj na Ukrainie funkcjonuje kilkadziesiąt organizacji polskich o różnym profilu działania.

Tytułem przykładu, gdyż zbyt wiele miejsca zajęłoby wyliczenie wszystkich, można wskazać takie organizacje, jak: Zjednoczenie Nauczycieli Polskich, Stowarzyszenie Nauczycieli Języka i Kultury Polskiej na Ukrainie, Berdiański Oddział Stowarzyszenia Uczonych Polskich Ukrainy – Polski Związek Naukowców, Stowarzyszenie Kultury Polskiej im. Z. Krasińskiego, Zjednoczenie Polaków Kirowogradczyzny „Polonia” im. Karola Szymanowskiego, Towarzystwo Kultury Polskiej w Kowlu na Wołyniu, Związek Miłośników Kultury Polskiej na Ziemi Połtawskiej „Polonia”, Kulturalno-Oświatowy Związek Polaków w Prylukach, Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej O/Sądowa Wisznia, Winnicki Kulturalno-Oświatowy Związek Polaków, Polskie Stowarzyszenie im. A. Mickiewicza w Kijowie. W połowie lat 90. podejmowane były próby zjednoczenia dwóch głównych organizacji polskich na Ukrainie, czyli Związku Polaków na Ukrainie oraz Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie, ale mimo zawartego między nimi porozumienia z 21 lipca 1995 r. nie doszło do ich konsolidacji. W oczach wielu obserwatorów brak integracji organizacji polskich jest czynnikiem osłabiającym wpływy oraz skuteczność działania mniejszości polskiej na Ukrainie³⁵. Związek Polaków na Ukrainie reprezentuje wschód Ukrainy, a Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie zachód.

Również organizacje mniejszości ukraińskiej w Polsce rozwijają się dynamicznie od początku lat 90. XX w. Największą ukraińską organizacją jest Związek Ukraińców w Polsce, który powstał z przekształcenia istniejącego od roku 1956 Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. W tym związku zrzeszonych jest ponad 10 tys. członków. Związek posiada 10 oddziałów terenowych oraz kilka niezależnych kół terenowych. W jego ramach działa kilka stowarzyszeń: Klub Ukraińskich Prawników, Organizacja Młodzieży Ukraińskiej PŁAST, Stowarzyszenie Ukraińców Więźniów, Politycznych Okresu Stalinowskiego, Towarzystwo Ukraińskie, Ukraińskie Towarzystwo Lekarskie, Ukraińskie Towarzystwo Nauczycielskie, Ukraińskie Towarzystwo Historyczne, Zjednoczenie Łemków, Związek Ukrainek, Związek Ukraińców Podlasia, Towarzystwo Miłośników Skansenu

³⁴ *Ibidem*, s. 250.

³⁵ A. Bonusiak, *Społeczno-polityczne aspekty funkcjonowania Polaków w niepodległej Ukrainie*, [w.] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne...*, s. 30.

Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia w Holi, Związek Ukraińskiej Młodzieży Niezależnej³⁶.

W obu państwach rozwijają się także media skierowane do członków mniejszości narodowych. Ze względu na dużo większą liczebność mniejszości polskiej na Ukrainie w stosunku do mniejszości ukraińskiej w Polsce liczba mediów polonijnych na Ukrainie jest dużo większa niż mediów mniejszości ukraińskich w Polsce. Wśród mediów polonijnych na Ukrainie wymienić można następujące tytuły prasowe: „Głos Podola”, dwutygodnik „Kurier Stanisławowski”, dwutygodnik „Kurier Galicyjski”, kwartalnik „Radość Wiary”, „Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie”, „Lwowskie Spotkania”, biuletyn „Głos Nauczyciela”, który jest pismem Zjednoczenia Nauczycieli Polskich na Ukrainie, „Wspólne Dziedzictwo”, tygodnik „Gazeta Polska”, „Dziennik Kijowski”, kwartalnik „Krynica” i miesięcznik „Harcierz Kresów”.

Na Ukrainie działają także rozgłośnie radiowe lub polskojęzyczne audycje, takie jak *Radio Lwów* – codzienny polskojęzyczny program w Radiu Nezeleżnist, *Program katolicki* – niedzielny polskojęzyczny program w Radiu Nezeleżnist, Polskie Towarzystwo Radiowe, Radio Polskie w Żytomierzu. Realizowana jest także telewizyjna audycja po polsku *Jestem Polakiem*³⁷. Głównym problemem funkcjonowania polskich mediów na Ukrainie są kwestie finansowe podmiotów zaangażowanych w ich tworzenie. W dniach 7–8 maja 2013 r. w Senacie RP odbyła się konferencja dotycząca funkcjonowania polskich mediów na wschodzie. Wnioski z niej płynące wskazują na stale zmniejszające się wsparcie ze strony państwa polskiego dla polskiej prasy i radia na Ukrainie. Jeżeli ten stan rzeczy nie ulegnie zmianie, ich istnienie może zostać poważnie zagrożone³⁸. Niepokoi natomiast niewielki dostęp Polaków na Ukrainie do mediów polskich nadających z kraju. Chodzi tu przede wszystkim o trudności związane z odbiorem telewizji polskiej w ukraińskich sieciach kablowych³⁹.

Wydawnictwa ukraińskie w Polsce oraz programy radiowe i telewizyjne są mniej liczne niż polskie na Ukrainie. Tym niemniej działają sprawnie. Są to gazety wydawane w języku ukraińskim przez Związek Ukraińców w Polsce: „Nasze Słowo” – tygodnik, „Switanok” – tygodnik przeznaczony dla dzieci, „Nad Buhom i Narwoju” – polsko-ukraiński dwumiesięcznik. Ponadto w rozgłośniach polskiego radia w Rzeszowie, Olsztynie, Szczecinie i Białymstoku realizowane są audycje radiowe adresowane do mniejszości narodowych, w tym mniejszości

³⁶ www.zup.ukraina.com.pl. [28.04.2013].

³⁷ <http://www.ptnz.org.ua/pl/tv.html>. [28.04.2013].

³⁸ <http://radiolwow.org/aktualnosci/konferencja-polskie-media-na-wschodzie-ukraina/> [19.04.2013].

³⁹ Patrz: Raport MSZ, Raport o sytuacji..., s. 246.

ukraińskiej. W TVP Info emitowana jest także w języku ukraińskim audycja telewizyjna pod tytułem *Telenowyny*. Wiele projektów wydawniczych realizowanych przez Związek Ukraińców w Polsce ma wsparcie polskiego rządu⁴⁰.

Ważne znaczenie dla działalności mniejszości narodowych w obu państwach ma funkcjonowanie Kościoła katolickiego na Ukrainie oraz Kościołów unickiego i prawosławnego w Polsce. Istotnym problemem związanym z działalnością Kościoła katolickiego na Ukrainie jest kwestia zwrotu świątyń katolickich. Choć państwo ukraińskie w stosownych aktach normatywnych zadeklarowało gotowość zwrotu majątków kościelnych, to nadal w wielu miejscach świątynie katolickie są zajęte przez Kościół greckokatolicki lub przez inne podmioty niebędące związkami religijnymi⁴¹. Często chodzi tu o kościoły o dużym znaczeniu historycznym i emocjonalnym dla wspólnoty wiernych. Taki stan rzeczy ma miejsce przede wszystkim we Lwowie, ale występuje także w Kijowie, Dniepropietrowsku czy Sewastopolu. Aby usprawiedliwić stronę ukraińską, można wskazać, że proces odzyskiwania świątyń przez inne Kościoły i związki wyznaniowe, a nie tylko Kościół katolicki, napotyka na rozmaite problemy. W zasadzie tylko Kościół greckokatolicki skutecznie odzyskuje swoje mienie. Z tym, że często kwestia zwrotu nieruchomości należących w przeszłości do Kościoła katolickiego jest utrudniona bądź wręcz niemożliwa do przeprowadzenia ze względu na złą wolę stosownych organów administracyjnych. Według katolickiego arcybiskupa Lwowa metropolity Mieczysława Mokrzyckiego lokalne władze Lwowa przekazały Kościołowi greckokatolickiemu 23 świątynie, również te, które były w przeszłości własnością Kościoła katolickiego. W tym samym czasie Kościołowi katolickiemu nie zwrócono żadnej świątyni, spośród tych, które były przed II wojną światową jego własnością⁴².

Kościół katolicki na Ukrainie boryka się także z pewnymi drobnymi utrudnieniami dotyczącymi zasad uzyskiwania wiz religijnych dla duchownych⁴³. W Polsce po II wojnie światowej ze względu na postawę władz państwowych Kościół greckokatolicki znajdował się w trudnym położeniu. Początkowo nasze władze komunistyczne dążyły do likwidacji

⁴⁰ Wykaz zrealizowanych projektów przy wsparciu finansowym Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji można znaleźć na stronie Związku Ukraińców w Polsce.

⁴¹ „Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie” 2006, nr 3(35), s. 7.

⁴² Patrz: wywiad z arcybiskupem Lwowa Mieczysławem Mokrzyckim z 21.06.2013 r., www.kresy.pl [23.06.2013].

⁴³ K. Składowski, *Sytuacja mniejszości polskiej na Ukrainie i Łotwie*, [w:] D. Górecki (red.), *Sytuacja ludności polskiej na wschodzie w świetle obowiązującego prawa i praktyki*, Toruń 2009, s. 145.

tego Kościoła. Jego stopniowa odbudowa była możliwa dzięki staraniom Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego oraz postawie polskiego Kościoła katolickiego. W 1959 r. Przemyska Kuria Biskupa w liście do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie stała w obronie Kościoła greckokatolickiego, podnosząc, że od wieków istniał on na ziemiach polskich i nigdy nie został formalnie zniesiony⁴⁴. Niestety, w okresie PRL ze względu na celową politykę władz komunistycznych, zniszczeniu uległo wiele świątyń Kościoła unickiego, w tym również o dużej wartości historycznej i zabytkowej⁴⁵. Zmiany w położeniu Kościoła greckokatolickiego w Polsce rozpoczęły się w drugiej połowie lat 80., m.in. dzięki trosce Jana Pawła II⁴⁶. W niepodległej Polsce proces ten nabral wyraznego przyśpieszenia. W 1991 r. przywrócono historyczną diecezję przemyską, a wkrótce potem odtworzono metropolię greckokatolicką w Polsce, podporządkowaną Stolicy Apostolskiej.

Drugim Kościołem, którego wyznawcami są mieszkający w Polsce Ukraińcy, jest Kościół prawosławny, lecz w przypadku tej wspólnoty jej członkami są nie tylko Ukraińcy, lecz również Białorusini, Polacy i Łemkowie.

Problemem, z którym boryka się mniejszość polska na Ukrainie, jest z całą pewnością stan oświaty polskiej. Aktualnie działa tam jedynie pięć polskich szkół (we Lwowie, Mościskach, Gródku), przy czym trzy powstały dopiero w tym wieku. Ważnym uzupełnieniem nauki w języku polskim jest system szkółek sobotnio-niedzielnich, w ramach którego w około 230 punktach uczy się około 13 tys. dzieci. Organizacje polskie na Ukrainie zwracają uwagę na niedostateczne wsparcie finansowe szkolnictwa polskiego przez władze Ukrainy. Odnotowywane są także drobne niedogodności, jakie szkołom tym sprawiają lokalne kuratoria oświatowe. Władze Ukrainy utrudniają także budowę szkół polskich finansowanych ze środków pochodzących z Polski. Raport MSZ dotyczący funkcjonowania Polonii wskazuje, że lokalne struktury administracyjne jak również Ministerstwo Oświaty piętrzą trudności przed polskimi nauczycielami delegowanymi na Ukrainę w celu podjęcia tam pracy. Lokalne władze zasadniczo sprzyjają powstawaniu nowych klas nauki języka polskiego, niechętnie natomiast partycypują w kosztach z tym związanymi⁴⁷. W przypadku szkolnictwa polskiego na Ukrainie z budżetu państwa finansowane są jedynie pensje dla nauczycieli

⁴⁴ R. Drozd, *Stosunek władz centralnych wobec kwestii greckokatolickiej w Polsce w latach 1956–1990*, [w:] J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie...*, s. 220.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 232.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 230.

⁴⁷ Raport MSZ, *Raport o sytuacji...*, s. 247.

oraz w niewielkim stopniu wyposażenie w podstawowy sprzęt, podręczniki i pomoce naukowe.

Sytuacja ta związana jest z ogólnym kryzysem ukraińskiego szkolnictwa. Do pozytywnych faktów należy rozpoczęcie komputeryzacji placówek oświatowych, m.in. tzw. szkół polskich w Mościskach oraz Strzelczyskach. Na ograniczoną pomoc mogą liczyć polskie szkoły sobotnie. Jedynie w przypadku kilku placówek, zarejestrowanych w lokalnych kuratoriach oświaty, np. w Samborze i Drohobyczu, strona ukraińska utrzymuje niewielką część etatów nauczycielskich. Szkoły te istnieją praktycznie wyłącznie dzięki pomocy z Polski oraz wsparciu konsulatu polskiego. Organizacje polskie na Ukrainie wskazują, że z roku na rok zmniejsza się wsparcie finansowe państwa ukraińskiego dla mniejszości polskiej, w szczególności brak dostatecznych środków na podręczniki w języku polskim, wydania literatury pięknej w języku polskim czy też nieudzielania wsparcia finansowego dla zespołów artystycznych działających przy ośrodkach kulturalno-oświatowych⁴⁸. Polskie organizacje na Ukrainie odnotowują także działania lokalnych kuratoriów, które zmierzają do zmniejszenia zakresu nauczania w języku polskim.

W Polsce działa 137 placówek oświatowych z nauczaniem języka ukraińskiego. Są to szkoły szczebla podstawowego gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, w których w 2012 r. uczyło się łącznie 2349 uczniów. Szkoły te finansowane są na zasadach ogólnych funkcjonujących w państwie polskim. Zarówno podręczniki, jak i inne pomoce naukowe finansowane są przez państwo polskie na takich samych zasadach, jakie odnoszą się do innych mniejszości narodowych istniejących w naszym kraju.

Poważne trudności są napotykanne przede wszystkim w zakresie ochrony cmentarzy i innych miejsc pamięci na Ukrainie. Szczególnie dotyczy to upamiętnienia miejsc pochówku ofiar dziesiątków tysięcy Polaków, którzy zostali zamordowani na Wołyniu w latach 1943–1944⁴⁹. Przedstawiciele mniejszości polskiej na Ukrainie wskazują, że zachowanie istniejącego tam kulturalnego i narodowego dziedzictwa pozostawia wiele do życzenia. Odrębną kwestią jest problem właściwej oceny tych wydarzeń przez stronę ukraińską. Z polskiej strony można dostrzec pewne dążenia do upamiętnienia ofiar akcji „Wisła”. Stosowna uchwała dotycząca tej kwestii została podjęta przez Senat RP już w 1990 r. Projekt podobnej uchwały podjętej przez Sejm spotkał się jednakże z burzliwą reakcją wielu środowisk i jak do tej pory nie został przez

⁴⁸ „Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie” 2006, nr 3(35), s. 7.

⁴⁹ Patrz: Raport MSZ, *Raport o sytuacji...*, s. 245.

Sejm uchwalony. Tymczasem projekt uchwały Sejmu dotyczący upamiętnienia ofiar zbrodni popełnianych na Polakach w czasie II wojny światowej spotyka się z radykalną i agresywną reakcją części środowisk politycznych na Ukrainie.

Trzeba podkreślić, że w ostatnim czasie ukazały się ważne deklaracje w tej sprawie. Jest to przede wszystkim przesłanie Synodu Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, odnoszące się do tych tragicznych wydarzeń, w którym padają znamienne w Polsce słowa „przebaczamy i prosimy o przebaczenia”. Działania te zostały poparte także uchwałą Rady Głównej Związku Ukraińców w Polsce. Niestety, mimo podejmowanych starań przez Kościół katolicki i greckokatolicki nie doszło do wydania wspólnego przesłania do wiernych. W Polsce zdaniem zarówno Kościoła, jak i polskich organizacji społecznych brak jest po stronie ukraińskiej woli do wyraźnego wskazania UPA za organizację odpowiedzialną za zbrodnie ludobójstwa. Wydaje się, że wynika to nie tylko z określonej postawy ideologicznej niektórych organizacji politycznych na Ukrainie, lecz wiąże się też z poważnym problemem wewnętrznym w tym państwie związanym z określeniem stosunku do najnowszej historii Ukrainy. Tytułem przykładu można wskazać dwie wypowiedzi deputowanych do parlamentu Ukrainy. W jednej z nich deputowany z partii Swoboda twierdzi, że partia regionów zapłaciła Polakom za „uchwałę polskiego Sejmu w sprawie zbrodni wołyńskiej”, w celu znieważenia pamięci ukraińskich bohaterów narodowych. Podczas gdy deputowany z partii regionów pochwalił ten sam projekt, wskazując, że „UPA to bandyci po łokcie ubabrani we krwi”. Spór o historię jest na Ukrainie niezwykle istotnym elementem budowania tożsamości politycznej poszczególnych partii i póki tak będzie trudno spodziewać się doprowadzenia do sytuacji, gdy kwestie te w stosunkach polsko-ukraińskich zostaną rozwiązane w sposób satysfakcjonujący obie strony. Tym niemniej przesłanie przedstawicieli Kościoła greckokatolickiego, mimo wszelkich zastrzeżeń płynących ze strony polskiej jako niedostatecznie jasno określające odpowiedzialność i niewskazujące w sposób jednoznaczny na Polaków jako ofiary zbrodni ludobójstwa, należy uznać za pewną „jaskółkę”, która jest optymistyczną zapowiedzią na przyszłość⁵⁰.

Obserwacja postawy władz Polski i Ukrainy, dotycząca wspierania działalności kulturalnej mniejszości narodowych w celu zachowania tożsamości kulturowej mniejszości, wskazuje na daleko idącą asymetrię we wsparciu tego typu działalności przez oba państwa. Strona

⁵⁰ Patrz: wywiad Katolickiej Agencji Informacyjnej z arcybiskupem większym kijowsko-halickim, zwierzchnikiem Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego Światosławem Szewczukiem z 10.06.2012 r., ekai.pl [18.03.2013].

polska w różnych formach wspiera znacznymi środkami działalność organizacji ukraińskich w Polsce. W 2012 r. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji przeznaczyło na tę działalność 1 893 800 zł. Wsparcie to ma charakter stały i w minionym dziesięcioleciu kwoty przeznaczane na ten cel stale oscylują wokół wysokości z roku 2012. W 2011 r. przekazana została na programy kulturalne kwota w rekordowej wysokości 2 536 359 zł. Tymczasem organizacje polskie na Ukrainie nie korzystają z podobnego wsparcia. Przykładem podejścia do działania organizacji polskich przez władze Ukrainy jest fakt, że w roku ubiegłym jedna z największych organizacji polskich na Ukrainie, czyli Związek Polaków na Ukrainie, nie otrzymał, żadnego wsparcia materialnego, co grozi utratą siedziby przez Związek ze względu na zaległości w płaceniu czynszu.

Z całą pewnością potencjał ekonomiczny obu państw jest odmienny, co za tym idzie możliwości wspierania przez państwa organizacji mniejszości narodowych także się różnią. Strona ukraińska wskazuje, że ze względu na bardziej złożoną od Polski sprawę mniejszości narodowych, nie jest w stanie udzielać jej wsparcia finansowego, gdyż nie czyni tak również w stosunku do innych organizacji mniejszości narodowych. Tym niemniej pewne zasady wzajemności w stosunkach międzynarodowych nakazywałyby trochę większe zaangażowanie władz Ukrainy we wsparciu finansowym organizacji polskich. Inną sprawą jest, że pomoc finansowa płynąca z Polski na wschód też zmniejsza się z roku na rok. Opinię o niedostatecznym wsparciu mniejszości polskiej na Ukrainie przez państwo polskie i poświęcenie spraw mniejszości w imię dobrosąsiedzkich stosunków z Ukrainą jest często formułowana w dyskusjach na temat funkcjonowania mniejszości polskiej na Ukrainie⁵¹.

Innym przykładem pewnej nierównorzędności podejścia władz lokalnych do działań organizacji mniejszości jest kwestia działania siedzib organizacji. Strona polska w 2010 r. przekazała Związkowi Ukraińców w Polsce na siedzibę dawny Dom Ludowy, noszący obecnie nazwę Domu Narodowego – Ukraiński Dom Ludowy w Przemyślu, praktycznie za darmo (zapłacony został 1% jego wartości) Jednocześnie władze lokalne przeprowadziły jego remont, przekazując na ten cel kwotę 317 tys. zł. Działanie to zostało przeprowadzone w porozumieniu ze stroną ukraińską, która w rewanżu miała przekazać na rzecz organizacji polskich na Ukrainie budynek tzw. Domu Polskiego we Lwowie. W 2011 na ten cel budynek przeznaczyło Ministerstwo Obrony Ukrainy.

⁵¹ Patrz: wypowiedź M. Iwanowa w panelu, *Polityka wschodnia a sytuacja polskiej mniejszości na Wschodzie – propozycje rozwiązań*, [w:] *Polska polityka...*, s. 169–170.

Jednakże na skutek działania władz lokalnych długo trwało jego przekazania organizacją polskim. Na szczęście 30 maja 2013 r. Rada Miasta Lwowa przegłosował uchwałę o przekazaniu tej nieruchomości na siedzibę Domu Polskiego⁵². Trzeba jednakże podkreślić, że trudności związane z wykonaniem porozumienia wiązało się przede wszystkim z postawą ukraińskiej partii Swoboda, której przedstawiciele w Radzie Miasta Lwowa sabotowali ten proces. Jednakże w regionach, w których władze lokalne prezentują inną postawę, udaje się osiągnąć porozumienie i nawiązać owocną współpracę. Przykładem tego jest otwarcie 11 maja 2013 r. Domu Polskiego w Iwano-Frankowsku (dawniej Stanisławowie). Dom Polski działa także w Żytomierzu.

Przyjazne stosunki, jakie łączą władze szczebla centralnego Polski i Ukrainy, sprawiają, że można uznać, że obie strony dążą do przyjaznego ułożenia wzajemnych relacji. Dotyczy to także stosunku do mniejszości narodowych. Jednakże można dostrzec poważne problemy związane z realizacją tych zamierzeń w praktyce. Wynikają one z kilku przyczyn. Po pierwsze, z niedostatecznych środków przeznaczanych na działalność organizacji polskich na Ukrainie, co może być wszak usprawiedliwione stanem zamożności państwa ukraińskiego. Po drugie, z trudnościami wynikającymi z konfliktów politycznych, które mają miejsce na Ukrainie między najważniejszymi partiami politycznymi. Konflikty te, które są bardzo gwałtowne, głęboko antagonizują uczestników sceny politycznej. Kwestie historyczne i narodowe są istotnym elementem tego sporu, co poważnie utrudnia osiągnięcie kompromisu w sprawach oceny przeszłości i tym samym należytego zapewnienia realizacji postanowień traktatowych. Po trzecie, można wyraźnie zaobserwować, że istotnym problemem w działalności mniejszości polskiej na Ukrainie jest niechętny, a co najmniej obojętny stosunek władz lokalnych do organizacji polskich i ich problemów. O ile stosunki polsko-ukraińskie na szczeblu centralnym oparte są na daleko idącej sympatii i partnerstwie, o tyle nie znajduje to przełożenia na działanie terenowych struktur władzy na Ukrainie. Przykładem tego jest postawa lokalnej administracji w kwestii dostępu do dokumentów archiwalnych. Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie wskazuje, że urzędnicy lokalnych urzędów stanu cywilnego odmawiają wydania dokumentów potwierdzających polskie pochodzenie, a niezbędnych do uzyskania Karty Polaka⁵³.

⁵² <http://www.kuriergalicyjski.com/index.php/polacynaukr/polskaaktywn/2205-dom-polski-sta-si-rzeczywistoci> [01.06.2013].

⁵³ Patrz: Raport MSZ, *Raport o sytuacji...*, s. 252; A. Kozłowski, *Karta Polaka – realizacja i oczekiwania*, [w:] D. Górecki (red.), *Sytuacja ludności...*, s. 210–212.

Podsumowując omawianą problematykę, wypada stwierdzić, że w obu państwach będących przedmiotem analizy regulacja normatywna dotycząca praw mniejszości narodowych odpowiada standardowi państwa demokratycznego. Oba państwa podejmują także działania, które mają na celu wprowadzenie w życie postanowień traktatowych. Główny problem tkwi jednakże w tym, że, jak słusznie sygnalizują polskie organizacje na Ukrainie, państwo polskie ze swoich zobowiązań wywiązuje się bez zarzutu, wspierając działalność i funkcjonowanie mniejszości ukraińskiej w Polsce, tymczasem polskie organizacje na Ukrainie nie otrzymują adekwatnego wsparcia ze strony państwa ukraińskiego. Tym niemniej wiele problemów jest systematycznie rozwiązywanych i z optymizmem oceniam szanse na korzystny rozwój nie tylko sfery organizacyjnej i finansowej działalności polskiej i ukraińskiej mniejszości w obu państwach, lecz także rozkwit współpracy polsko-ukraińskiej w sferze społecznej i kulturalnej.

Bibliografia

- „Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie” 2006, nr 3(35).
- Bonusiak A., *Społeczno-polityczne aspekty funkcjonowania Polaków w niepodległej Ukrainie*, [w:] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne Polaków na wschodzie, wybrane zagadnienia*, Siedlce 2008.
- Drozd R., *Stosunek władz centralnych wobec kwestii greckokatolickiej w Polsce w latach 1956–1990*, [w:] J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie, wojna i współczesność*, Toruń 2008.
- Filar W., *Od antypolskie agitacji i indywidualnego terroru do eksterminacji ludności polskiej (Wołyń 1942–1944)*, [w:] J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie, wojna i współczesność*, Toruń 2008.
- Kersten K., *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990.
- Kozłowski A., *Karta Polaka – realizacja i oczekiwania*, [w:] D. Górecki (red.), *Sytuacja ludności polskiej na wschodzie w świetle obowiązującego prawa i praktyki*, Toruń 2009.
- Krzyszczcha M., *Polacy na Ukrainie, zarys dziejów*, Lublin 2003.
- Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, *Polacy na Ukrainie, wybór dokumentów prawnych dotyczących mniejszości narodowych*, Warszawa 2000.
- Polityka wschodnia a sytuacja polskiej mniejszości na Wschodzie – propozycje rozwiązań*, [w:] Fundacja Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, *Polska polityka wschodnia*, Wrocław 2008.
- Raport polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych: *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*, www.msz.pl.
- Składowski K., *Sytuacja mniejszości polskiej na Ukrainie i Łotwie*, [w:] D. Górecki (red.), *Sytuacja ludności polskiej na wschodzie w świetle obowiązującego prawa i praktyki*, Toruń 2009.

- Szymański J., *Sytuacja prawna mniejszości polskiej na Ukrainie*, [w:] A. Bobryk (red.), *Życie społeczne Polaków na wschodzie, wybrane zagadnienia*, Siedlce 2008.
- Szymański J., *Mniejszość polska na Ukrainie w XX w.*, [w:] M. Kosman (red.), *Kultura polityczna w Polsce, swoi i obcy*, Poznań 2005.
- Zwaricz W., *Powstanie i rozwój stowarzyszeń polskich we współczesnej Ukrainie*, [w:] J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus (red.), *Stosunki polsko-ukraińskie, wojna i współczesność*, Toruń 2008.

Źródła internetowe

- www.ekai.pl.
www.fok.com.pl.
www.kresy.pl.
www.kresy24.pl.
www.kuriergalicyjski.com.
www.msz.pl.
www.polskiekresy.pl.
www.ptnz.org.ua.
www.radiolwow.org.
www.stat.gov.pl.
www.wspolnotapolska.org.pl.
www.zakon1.rada.gov.ua.
www.zakon2.rada.gov.ua.
www.zup.ukraina.com.pl.